

Rendkívül hasznosnak és meggyőzőnek tartom azt, ahogy Szauder a századnak, elsősorban persze inkább második felének stílusirányzatait próbálja differenciáltan felfogni. Magam is egyetérték azokkal a tudósokkal, akikre hivatkozik: nincs olyan egyetlen vagy egységes stílusirány, amely alá az egész XVIII. századot vagy az egész felvilágosodást be lehetne foglalni. A részlet-elemzések abból indulnak ki, hogy ami stílustörekvés a mondott században adódik, az a barokk, a rokokó és a klasszicizmus hármasság gyökerére vezethető vissza. A stílus valóban derivátum, s ha az, akkor természetes, hogy az osztályviszonyok és az osztályfeszültségek bonyolult társadalmi talaján e három irányzat számos változatának kell létrejönnie. A tanulmány több helyén olvashatunk arról: hányféle módosulata van a klasszicizmusnak, különösen a századvég magyar irodalmában. Horváth János egykori distinkciói fejlődnek itt társadalmi alapon tovább: hallunk előbb felvilágosult polgári klasszicizmusról, latinos—franciás—gottschediánus klasszicizmusról; Európa-szerte horatianus-eruditus klasszicizmusról, amelynek hazánkban több változata van, deákos, rokokó; — majd egy másik, Winckelmann-féle neoklasszicizmusról; végül a tanulmány azt a feladatot tűzi ki: kutassuk és differenciáljuk a deákos-humanisztikus, a felvilágosult, a neoklasszikus stílus történetét és jellegzetességeit. Mindez elfogadható, hiszen programtanulmányról van szó, amely feladatokat jelöl ki. De a konkrét kutatás közben el kell választanunk azt, ami Magyarországon valóban megvalósult, attól, ami külföldön lehetséges volt: amikor a változatok számát szaporítjuk, ne méretezzük túl a dolgot. Ne tulajdonítsunk minden változatnak túl nagy jelentőséget, túl sok egyneműséget, esztétikai mélységet és konzisztenciát: lehet, hogy csak egyedi különösségről vagy éppen idegen lehetőségekről, utángazsárolásról, utjgyakorlatról van szó. A stílusfogalom a mondott változatok nem mindegyikére alkalmazható teljes, igazi mélységében.

Egy előttem szóló — egyike a keveseknek, akik a tanulmány koncepciójának egészét vették szemügyre — kiindulva abból, hogy a felvilágosodás, eszméivel és irodalmi formáival, Nyugatról áramlik be hozzánk, hiányolta: a referátumból nem látjuk a hazai közeget, amelybe beáramlik. Záró kritikai megjegyzésem ehhez kapcsolom, de szélesebb és radikálisabb értelemben. A referátum utal arra, hogy a marxista kultúraszemléletet már alapítóiól fogva áthatja a vonzódás és az affinitás a felvilágosodáshoz és a szimpátia a klasszicizmus iránt; tudjuk, hogy ez társul valamiféle romantika-ellenességgel. Úgy veszem ki, hogy ez a szemlélet befolyásolta Szaudert is alapkonceptiója kialakításában. Azt a kategóriát, amely ennek a századnak az egységét megadja, a felvilágosodásban jelöli meg, és becsülendő igyekezetet fordít fogalmának meghatározására. Sok mindent megtudunk róla, de pl. azt nem: hogyan, miért kell az új században egyszerre elmúlnia? Pedig innen visszanevezve, már a XVIII. sz.-ban olyan erőket vesz észre a körültekintő szemlélő, amelyek jelen vannak, komoly életet ének, — és nem eshetnek a felvilágosodás főfogalma, szintetizáló kategóriája alá. Így jutunk el a leglényegesebb problémához: lehetséges-e a magyar XVIII. századot tisztán és kizárólag a felvilágosodás alapján szintetizálni? No persze: hiszen ez a felvilágosodás számos maradi eszmével és irányzattal harcolt, és az esztétikum is sok avultságot cipelt magával. Csakhogy éppen erről van szó: vajon maradi, negatív, ősi-e minden a század második felében, ami nem felvilágosult? Nyilvánvalóan a korai romantikára is gondolok, amely jelen van a század utolsó negyedében, ha nem is olyan burjánzásban, mint Szerb Antal gondolta, de mégis a líra, a próza, az eszmei és érzésközpontú tényezők számos változatában. Ezeknek nyoma sincs a programtanulmányban, s ez szembevetődhet a szintetikus keretei tartósságának problémáját. Pedig még alapvetőbb kétely is merülhet fel velük kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy a stílussal együtt egy kor eszmei irányzata is derivátum, az a felvilágosodás is. Szauder nagy gondot fordít arra, hogy a hordozó magyar társadalmi erőket közelebről definiálja. Magyarországon e században valóban sok és nagy társadalmi erő mozdult meg; megmozdulásuknak csak egy, igen jelentős vetülete a felvilágosodás. Még Bessenyeiek sem felvilágosodást akartak végsősorban, hanem valami többet. Vagyis — lehet, hogy avult módon — azt, ami a század második felében nálunk történik, én úgy fogom fel, mint lazább egységben látható nemzeti kultúra-teremtő mozgalmat; erre utalnak a hagyományos megjelölések is: felújulás, megújulás. Ennek a mozgalomnak vannak olyan pozitíven értékelhető hullámai, amelyek eszmeiségükben és talán esztétikumukban is kivülesnek a felvilágosodás körén — ha csak nem akarjuk ezeket a köröket a jellegtelenség határáig kibővíteni. Már régebben utaltam rá, hogy a kor konkrét író-csoportosulásai és önmagukról alkotott tudatuk is egy ilyen szélesebb, alapvetőbb kulturális mozgalom meglétéről vallanak. Szauder programtanulmányának kereteit oly módon kellene bővíteni, hogy magába tudja foglalni e mozgalom egészének kutatását.

Szauder József zárszava

Nagyon köszöni a hozzászólásokat, az eleven vitát. Sajnálja, hogy a meghívott filozófus, teológus nem jött el — mindig készen vagyunk komoly szakmai együttműködésre velük.

Nagyon örült a nyelvész és történész kollégák igen magvas, kritikailag figyelmeztető hozzászólásainak, gondol elsősorban Kosárynak a nemesség szerepéről, szintjeiről adott élesvonalú képére és Vörös Károlynak a hazai közeggel kapcsolatos észrevételeire. Csak hálás lehet azoknak, akik gondolatait főleg a végrehajtandó program vonatkozásában továbbfejlesztették. Vitakoznia inkább csak Baróti Dezsővel és Barta Jánossal érzi szükségesnek.

Megjegyzni, hogy mindkét hozzászólásból tanult, s alaposabban fontolóra veszi mindazt, amit ők kifogás tárgyává tettek (így Baróti figyelmeztetéséből pl. azt, amit a humanisztikus poétikai hagyomány nem egészen történeti megközelítéséről mond. Bartáéból a túlértékelés esetleges veszélyére való figyelmeztetést, a túlméretezés, elaprózás problémáját). Egyáltalán nem ért egyet viszont Baróttal abban, hogy az egyházakon belüli felvilágosodás vékony erecske volna a század térképén — a tények egészen mást bizonyítanak. Elsietettnek tart minden megalapozatlan szintézist (még ha nagyon egyetért is a filozófiai szintetikus látásra törekvéssel, melyet a magáénak is vall), és nemigen tudja elfogadni a mentalitás felettébb bizonytalan, hol így, hol úgy használt műszavát. — Különösen hálás Barta Jánosnak, akitől mindig úgy lehet tanulni, mint nagyonis nem-kívülállótól. Ami a magyar felvilágosodás egyenrangúságát illeti, azt részben csakugyan oly csúcok biztosítják, mint az idézettek (Csokonai életműve páratlanul reprezentatív az egész európai felvilágosodásról), de lehetne hozzátenni még szaktudományt is és matematikusokat is (a Bolyaiak nem a XVIII. századból nőnek ki?). Barta János azt mondja, gondoljuk meg, mi van e nagyságok mögött a költészet második-harmadik vonalában. Második-harmadik-negyedik-ötödik vonalát is említeni kellene, mert irodalmunk ekkor már igen erősen rétegződik. A nyelv, verselés újítása pedig nem feltétlenül újgyakorlat — sajátos, hogy az állítólagos újgyakorlatozóknak mily remekek futnak ki a kezük alól — Baróti Szabónak éppúgy, mint Daykának. Igazat ad Bartának abban, hogy szükségtelenül nem szabad a stílusváltozatok számát szaporítani és hogy a hazai közeg figyelembe vétele talán nem domborodott ki a tervtanulmányból. Nem ért vele egyet abban, hogy Besenyeyék végsősorban nem felvilágosodást akartak volna — a nemzeti kultúrateremtő mozgalom ekkor még egybeesik a szélesebben felfogott felvilágosodással — ha persze folyton forradalmárokat keresünk az abbéknak, literátoroknak, reformistáknak, képtelenek vagyunk felismerni, hogy Dugonics, Gvadányi stb. műveltsége is a felvilágosodásé. E vitát még folytatni kívánja.

*József Szauder*

## LES TÂCHES DE LA RECHERCHE DE LITTÉRATURE HONGROISE DANS LE DOMAINE DU XVIII<sup>e</sup> SIÈCLE ET DE L'ÉPOQUE DES LUMIÈRES

L'étude analyse en détail les problèmes et les tâches de la recherche de littérature hongroise concernant le XVIII<sup>e</sup> siècle et l'époque des lumières. Il examine à fond l'histoire de la littérature spéciale européenne se rapportant à la littérature du XVIII<sup>e</sup> siècle et à l'époque des lumières. Il analyse, d'une manière détaillée, le tableau que notre historiographie littéraire a formé du XVIII<sup>e</sup> siècle, la situation après la parution des II<sup>e</sup> et III<sup>e</sup> volumes de l'Histoire de la littérature hongroise de l'Académie. L'étude caractérise, par la suite, les questions les plus importantes en connexion avec la littérature du siècle et avec l'époque des lumières: il analyse les problèmes se rapportant aux origines des lumières chez nous, à la question de la limite des époques, à la notion des lumières, à la question des lumières et de ses styles, aux genres de l'époque, analyse les problèmes à examiner et à résoudre, en tenant compte toujours des résultats de la science littéraire européenne.

La dernière partie de l'étude esquisse d'une manière concrète, le programme et les tâches ultérieures des recherches de la science littéraire hongroise, concernant le XVIII<sup>e</sup> siècle et l'époque des lumières.